

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. Мечникова

УВАРОВА ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 94(477.72/.74+477.65):327.82(=14)"18/19"(043.3)

**РОСІЙСЬКА “ПОЛІТИКА ПОКРОВИТЕЛЬСТВА”
ЩОДО ГРЕКІВ-ІММІГРАНТІВ
В КІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ.
(на матеріалах Херсонської губернії)**

07.00.02 – Всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
САМОЙЛОВ Федір Олександрович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри нової та новітньої історії

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
ГЕДЬО Анна Володимирівна,
Донецький національний університет,
професор кафедри історіографії, джерелознавства,
археології та методики викладання історії

кандидат історичних наук, доцент
ШЕВЧУК Микола Андрійович,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
завідувач кафедри історії та світової політики

Провідна установа: Харківський національний університет
ім. В. Н. Каразіна, кафедра історії Росії

Захист відбудеться “22” червня 2007 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.08 по захисту дисертацій в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (адреса: 65082 м. Одеса, вул. Єлисаветинська, 12, ауд. 9).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розісланий “18” травня 2007 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

Дзиговський О. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Історія греко-російських відносин нараховує багато століть. Дисертаційне дослідження присвячене одному з яскравих і насичених періодів у цих віковичних взаєминах – кінцю XVIII – першій третині XIX ст., а саме – російській “політиці покровительства” грецьким іммігрантам у південноукраїнські землі у складі Російської імперії.

Актуальність теми зростає у зв’язку із потребою європейських держав в уточненні свого місця у світовому співтоваристві, ефективного вирішення проблем у сфері національної політики, для чого потрібно мати повні й об’єктивні уявлення щодо соціально-політичної та етнічної історії. Сьогодні успішний розвиток культурно-побутових і соціальних процесів залежить від того, наскільки глибоко будуть усвідомлені коріння соціокультурної специфіки, яка протягом століть обумовлювала особливості розвитку Російської імперії та народів, які входили до її складу.

Поліетнічність залишається найбільш яскравим маркером досліджуваного регіону, вона зумовлена інтенсивністю багатьох процесів: демографічних, міграційних, соціальних, політичних, економічних. Ця специфіка має глибоке історичне та соціально-політичне коріння, тому з’ясування причин змін на етнічній мапі регіону, дослідження чинників та механізму міжетнічних взаємин, аналіз історії соціально-економічного й культурного розвитку переселенських груп є однією з актуальних проблем історичної науки.

Греки-іммігранти, подібно до інших іноземних переселенських меншин, посідали порівняно привілейоване становище серед підданих Російської імперії. В сучасних умовах етнонаціонального відродження стабільність взаємин “національні меншини – держава” багато в чому залежить від збалансованості старих очікувань, з одного боку, і усвідомлення національними меншинами свого нового статусу в нових історичних реаліях, з іншого.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова “Питання нової та новітньої історії: глобальний та регіональні аспекти” (№ 241, держреєстрація № 0101U008294).

Мета роботи полягає в реконструкції цілісної картини впливу російської “політики покровительства” на процеси переселення та облаштування грецьких іммігрантів на півдні Російської імперії в кінці XVIII – першій третині XIX ст. з урахуванням зовнішньо- та внутрішньополітичних обставин. Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання**:

- з’ясувати ступінь репрезентативності та інформативності виявлених джерел і літератури, проаналізувати стан наукової розробки проблеми, визначити найменш вивчені і тому найбільш перспективні напрямки дослідження історії грецької імміграції в Росію;
- розкрити економічні та політичні передумови формування еміграційних процесів в Османській імперії на прикладі переселення греків на російські терени;
- дослідити соціально-економічні, суспільно-політичні та культурно-просвітницькі фактори змін зовнішньої політики Росії в межах Східного питання та вплив останніх на формування “політики покровительства” християнам Османської імперії;
- виявити основні етапи розвитку “політики покровительства”, розглянути політику царського уряду щодо греків-іммігрантів та її втілення “на місцях”;
- проаналізувати соціально-економічний і культурний розвиток грецьких міських громад і колоній Херсонської губернії в контексті російської “політики покровительства”;
- простежити вплив міжнародної ситуації на реакцію уряду Росії та місцевої адміністрації на події, пов’язані з початком Грецької революції 1821–1829 рр. та діями греків, які перебували в Росії;

– дослідити адміністративно-територіальний устрій та систему управління іноземними колоніями, виявити грецький компонент у колонізаційному процесі на території Херсонської губернії, простежити розвиток колоній у перші десятиліття існування.

Вирішення цих завдань дозволило з'ясувати масштаби та характер впливу “політики покровительства” на грецьку імміграцію в Російську імперію та розкрити процес становлення грецьких громад та колоній в ході її реалізації в досліджуваній період. Загалом, на прикладі цієї теми розглядається механізм використання етно-релігійного фактору для вирішення зовнішньо- та внутрішньополітичних проблем.

Об'єктом дослідження виступає російська “політика покровительства” як продукт історичних умов і каталізатор грецької імміграції на територію Російської імперії. Без урахування історичних умов загальна картина освоєння й заселення південноукраїнських земель у складі Російської імперії залишалася б неповною. Це обумовило спрямування наукового інтересу на вивчення європейських міжнародних відносин і ролі Росії у міждержавних взаєминах досліджуваного періоду.

Предметом дослідження виступає процес облаштування греків-іммігрантів у Херсонській губернії – створення ними національних громад у містах та участь в іноземній колонізації – у контексті російської “політики покровительства”. Науковий аналіз особливостей утворення й розвитку національних громад, які сформувалися у дореформений період, дає можливість поглибити розуміння соціально-економічних та культурних процесів, які відбувалися на півдні Російської імперії.

Хронологічні межі. Нижня межа цієї роботи – кінець XVIII ст. – обумовлюється входженням до складу Російської імперії за Ясською мирною угодою 1791 р. території між р. Південний Буг, польським кордоном та р. Дністер уздовж чорноморського узбережжя (території, що увійшли до складу Херсонської губернії), на якій у 1794 р. було засновано м. Одесу – центр грецької імміграції досліджуваного регіону. Крім того, кінець XVIII ст. – початок нового етапу зовнішньої політики Росії у вирішенні Східного питання та генези “політики покровительства”.

Для розуміння сутності поняття, порівняльного аналізу етапів розвитку, підтвердження висновків щодо характеру, власне “політика покровительства” розглядається від її початку у 1774 р. у зв'язку із Кючук-Кайнарджийською мирною угодою і до кінця 1820-х рр.

Верхня межа – перша третина XIX ст. – обумовлена завершенням російсько-турецької війни 1828–1829 рр., здобуттям Грецією незалежності (1830 р.) та рееміграцією греків на батьківщину.

Територіальні межі охоплюють землі, які після певних адміністративних змін увійшли у 1803 р. до складу Херсонської губернії Російської імперії. Торкаючись історії Східного питання, ми звернули увагу на Східне Середземномор'я, країни Західної та Південно-Східної Європи.

Методологічною основою цього наукового пошуку є принципи історичного пізнання – об'єктивність, історизм, багатофакторність. Для всебічного аналізу проблеми були задіяні загальнонаукові (типологізація та класифікація), міждисциплінарні (структурно-системний, статистичний) та історичні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-аналітичний, ретроспективний, синхроністичний) **методи** дослідження, як це вимагав комплексний підхід до вивчення проблеми. Багатоплановість поставленої проблеми зумовила запровадження міждисциплінарного підходу та інструментарію суміжних дисциплін, таких як історія міжнародних відносин, етнологія, культурологія.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній історіографії здійснено комплексне дослідження грецької імміграції у південноукраїнські землі в її зв'язку із економічними, громадсько-політичними та культурними процесами, що відбувалися в Російській та Османській імперіях і в країнах Західної Європи. Здійснено

спробу виділення з Балканського питання, яке, у свою чергу, було частиною Східного питання, “політики покровительства” як окремого напрямку дослідження – визначено його місце в системі зовнішньої політики Росії. Виділено й проаналізовано особливості, закономірності та етапи “політики покровительства”, її вплив на розвиток грецьких громад. З нових позицій проаналізовано вплив міжнародної ситуації на формування в Росії грецьких громад та колоній, розглянуто політику сприяння російського уряду грекам-переселенцям – створення законодавчої бази, надання землі, пільг, грошової допомоги тощо. Доведено плідність принципу включення двобічних контактів у інші, більш широкі міжнародні зв’язки.

Для об’єктивної оцінки досліджуваного історичного періоду опрацьовано значний масив архівних матеріалів, більшість з яких уперше введена до наукового обігу; з нових позицій та відповідно до поставлених завдань проаналізовано опубліковані джерела, критично переосмислено праці попередників, що дозволило розкрити умови, за яких проходила грецька імміграція. Враховуючи наявність загальновідомого фактичного матеріалу, було визнано за доцільне звернути увагу і навести знайдені в архівах нові відомості про життя російських греків, приділивши особливу увагу грекам-колоністам. Останні зіграли помітну роль у створенні протягом 1801–1806 рр. на території Херсонської губернії окремої групи іноземних колоній – греко-болгарських колоній (Малий Буялик, Великий Буялик, Тернівка, Інгулка, Слов’яносербська, Кубанка, Катаржина, Паркани).

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у працях з історичного краєзнавства, етнопольтичної політики, історії формування та змін етнічного складу населення України; застосовані при розробці та читанні загальних та спеціальних курсів з історії України, історії Росії та історії міжнародних відносин досліджуваного періоду; можуть стати у нагоді при створенні й оновленні музейних експозицій.

Особистий внесок автора полягає у спробі вперше провести всебічне і комплексне дослідження процесу грецької імміграції внаслідок російської “політики покровительства”; спеціальному аналізу мотивів змінності цієї політики; науковому дослідженні на базі невідомих раніше архівних документів греко-болгарських колоній, які до цього часу ще не були об’єктом вивчення.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у сімох доповідях на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях: “Грецька Православна Церква в Україні: підсумки багатовікового служіння” (30–31 жовтня 2000 р., м. Київ); “Археологія та етнологія Східної Європи: крок молоді у ХХІ століття” (Одеса, 24–27 квітня 2002 р.); “Нації та міжнаціональні відносини в історії людства очима молодих дослідників” (Донецьк, 19–20 березня 2003 р.); “Тернівка та проблеми вивчення історії і культури болгар і греків Півдня України” (Миколаїв, 4–5 жовтня 2003 р.); “Українська періодика: історія і сучасність” (Львів, 24–26 жовтня 2003 р.); “Археологія та етнологія Східної Європи: крок молоді у ХХІ століття” (Донецьк, 15–16 жовтня 2004 р.); IV Міжнародний семінар “Університетські читання і дослідження по българска история” (Смолян, Болгарія, 11–13 травня 2006 р.). Рукопис дисертації обговорено на засіданнях кафедри нової та новітньої історії Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Публікацій, в яких відображено різноманітні аспекти дисертаційного дослідження, нараховується тринадцять. З них п’ять – у фахових виданнях з історичних наук, що відповідають вимогам ВАК, одна – у співавторстві. Автор виступила в ролі укладача збірки документів з історії греко-болгарської колонії Тернівка, а саме – провела розшук серед

документів Державного архіву Одеської області та технічне опрацювання видання¹. Аналіз знайдених документів автор відобразила у колективній статті².

Структура роботи обумовлена поставленими метою і завданнями. Відповідно до цього дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури (354 позиції) і 12 додатків. Викладення матеріалу побудовано за проблемно-хронологічним принципом. У поданих у дисертації додатках у вигляді таблиць і графіків систематизовано кількісні відомості з архівних документів щодо демографічного й економічного розвитку греко-болгарських колоній. Це дозволило зробити узагальнення стосовно змін у процесах, які відбувалися в колоніях. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, основної частини – 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, показано зв'язок роботи з науковими програмами, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні та територіальні межі, зазначено методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення, особистий внесок автора, подано відомості про апробацію одержаних результатів.

Перший розділ – “Термінологічний апарат, історіографія проблеми, джерельна база та методи дослідження” – складається з чотирьох підрозділів. У *підрозділі 1.1. “Термінологічний апарат дослідження”* подано роз'яснення понять, які використані автором. У *підрозділі 1.2. “Історіографічна база дослідження”* проаналізовані праці російських (XIX – початок XX ст.), радянських, сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників. Загалом, використана історіографічна база дозволяє розглянути історію вивчення зазначеної теми за трьома напрямками: 1) історіографія зовнішньої політики Російської імперії в умовах Східного питання; 2) історіографія грецької імміграції та створення грецьких міських громад; 3) історіографія колонізаційних процесів на півдні Російської імперії. У дисертації показано, як появу Східного питання у зовнішній політиці Росії та його розвиток було простежено радянськими істориками, серед яких Г. С. Гросул, І. С. Достян, О. І. Дружиніна, О. П. Маркова, А. Д. Новічев, А. М. Станіславська, А. В. Фадєєв³.

Критично розглянуто історіографію грецької імміграції та створення грецьких міських громад. Про наявність значного пласту інформації свідчать роботи М. А. Араджионі, Г. Л. Арша, А. В. Гедьо, Ю. В. Іванової, І. М. Лильо, Н. О. Терентьевої, колективна праця “Греки на українських теренах”⁴ та ін. Зважаючи на історичну важливість Одеси в греко-

¹ Самаритакі Е. С., Уварова Е. А., Пригарин А. А., Станко В. Н. Терновка: документи і матеріали по історії. (1792-1822). – Т.1. – Одеса, 2004. – 154 с.

² Самаритакі Е. С., Уварова Е. А., Пригарин А. А., Станко В. Н. Основание болгарской колонии Терновка // Там само. – С. 8-30.

³ Гросул Г. С. Дунайские княжества в политике России. 1774-1806. — Кишинев: Штиинца, 1975. — 222 с.; Достян И. С. Россия и Балканский вопрос. Из истории русско-балканских политических связей в первой трети XIX в. — М.: Наука, 1972. — 368 с.; Достян И. С. Русская общественная мысль и балканские народы. От Радищева до декабристов. — М.: Наука, 1980. — 328 с.; Дружинина Е. И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г. (его подготовка и заключение). — М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1955. — 368 с.; Маркова О. П. О происхождении так называемого греческого проекта (80-ые годы XVIII в.) // История СССР. — 1958. — № 4. — С. 52-78; Новичев А. Д. История Турции. — Т. 2. — Ч. 1. (1792-1839). — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. — 280 с.; Станиславская А. М. Россия и Греция в конце XVIII – начале XIX в. Политика России в Ионической республике. 1798-1807 гг. — М.: Наука, 1976. — 376 с.; Фадеев А. В. Россия и Восточный кризис 20-х годов XIX века. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — 396 с.

⁴ Араджионі М. А. Еміграція греків в Україні в XVI – першій третині XIX вв. // Греки і славяне: 1000 лет. — 1997. — № 1. — С. 77-86; Арш Г. Л. Этеристское движение в России. (Освободительная борьба греческого народа в начале XIX в. и русско-греческие связи). — М.: Наука, 1970. — 372 с.; Арш Г. Л. О русской системе “покровительства” и о некоторых ее социально-экономических и политических последствиях для населения Балкан (конец XVIII – начало XIX вв.) // Etudes balkaniques. — 1975. — № 2. — Р. 108 — 113; Гедьо А. В. Грецькі громади Ніжина та Північного Призов'я в актових матеріалах середини XVII – XIX ст. — К.: [Б. в.], 2005. — 416 с.; Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь. Вступна стаття В. Смоля. — К.: Либідь, 2000. — 488 с.; Греки России и Украины / Сост., отв. ред. Ю. В. Иванова. — СПб.: Алетейя, 2004. — 624 с.; Лильо І. Нариси з історії грецької громади Львова XVI – XVII століть. — Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2002. — 190 с.; Терентьева Н. А. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII – XX вв.). — К.: Аквилон-пресс, 1999. — 352 с.

російських відносинах, окремо проаналізовано історіографію щодо грецького населення міста. Чимало у вивченні грецької громади Одеси зроблено російськими дослідниками XIX ст. – С. Бернштейном, О. Орловим, А. Скальковським, К. Смольяніновим⁵, радянськими – Г. Л. Аршем, Г. М. Пятигорським⁶, зарубіжними – К. Авгітідісом, А. Каратанасісом, Д. Мазісом, К. Папулідісом, Ф. Прусісом, С. Парадісопулосом, П. Херліхі⁷. Останні розглядають грецьку діаспору України як важливу складову суспільно-політичного життя Греції.

Автором проаналізовано роботи, дотичні до колонізаційних процесів на півдні Російської імперії та створення греко-болгарських колоній, таких авторів як О. В. Белова, О. І. Дружиніна, О. А. Клаус, А. О. Скальковський, Т. Ю. Теохаріді⁸. Відзначено сучасні історичні дослідження, які базуються на архівних матеріалах⁹.

Аналіз історіографії дає підстави для висновку, що в роботах російських істориків XIX ст. відсутні спеціальні дослідження російської “політики покровительства” щодо греків-іммігрантів у кінці XVIII – першій третині XIX ст. У загальних працях відомості з цього питання мають описовий характер і зводяться до констатації фактів. Дослідження окремих моментів історії вітчизняних греків почали з’являтися в радянській історіографії. Радянськими вченими створено великий пласт робіт з історії зовнішньої політики Росії, її участі у розв’язанні Східного питання, але “політика покровительства” як окремих об’єкт дослідження не виокремлювалася. До 90-х рр. XX ст. відносяться спеціальні праці українських дослідників, присвячені грецькій діаспорі України загалом та окремим громадам. У Греції та інших країнах історія появи грецьких громад вивчена недостатньо повно. Отже, дослідження грецької імміграції в Росію в контексті “політики покровительства” з урахуванням зовнішньо- та внутрішньополітичного становища імперії продовжує залишатися актуальним.

Для вирішення поставлених у роботі завдань використано різноманітний джерельний матеріал, який проаналізовано у *підрозділі 1.3. “Джерельна база дослідження”*. Важливу частину останньої склали документи Центрального державного історичного архіву України у

⁵ Бернштейн С. Одесса. Исторический и торгово-экономический очерк Одессы в связи с Новороссийским краем. — Одесса: Тип. Нитче, 1881. — V, 143 с.; Орлов А. Исторический очерк Одессы с 1794 по 1803 год. — Одесса: Тип. А.Шульце, 1885. — 144 с.; Скальковский А. А. Первое тридцатилетие истории города Одессы (1793-1823). — Одесса: Гор. Тип., 1837. — 296 с.; Смольянинов К. История Одессы. — Одесса: Гор. Тип., 1853. — 284 с.

⁶ Пятигорский Г. М. Деятельность Одесской греческой вспомогательной комиссии в 1821–1831 гг. (По материалам Государственного архива Одесской области) // Балканские исследования. — Вып. 8. — 1982. — С. 135–152; *Vin jse*. Восточный кризис 20-х годов XIX в. и греческая эмиграция Одессы // Советское славяноведение. — 1985. — № 1. — С. 50–63; *Vin jse*. Греческие переселенцы в Одессе в конце XVIII – первой трети XIX вв. // Из истории языка и культуры стран Центральной и Юго-Восточной Европы. — М.: Наука, 1985. — С. 33–60.

⁷ Авгітидис К. Г. Прогрессивная греческая эмиграция в Одессе (первая треть XIX в.). — К.: Вища школа, 1987. — 44 с.; Каратанасис А. Духовная жизнь греков в России в XIX в. // Балканские исследования. — Вып. 11. — 1989. — С. 5–13; Папулидис К. Просветительская и культурная деятельность греков Одессы в XIX и XX вв. // Балканские исследования. — Вып. 11. — 1989. — С. 190–199; Парадісопулос С. Эволюция предпринимательской деятельности греков Одессы (XIX в.) // Записки історичного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Вып. 10. — 2000. — С. 249–258.; Mazis J. A. The Greeks of Odessa. Diaspora Leadership in Late Imperial Russia. — New York, 2004. — 180 p.; Herlihi P. Greek Merchants in Odessa in the Nineteenth Century // Harvard Ukrainian Studies. — Vol. III–IV. — 1979–1980. — P. 399–420; Prousis Th. C. The Greeks of Russia and the Greek Awakening, 1774–1821 // Balkan Studies. — 1987. — Vol. 28. — Num. 2. — P. 259–280.

⁸ Белова Е. В. Миграционная политика на юге Российской империи и переселение болгар в Новороссийский край и Бессарабью (1751–1871 гг.). — М.: РГОТУПС, 2004. — 230 с.; Дружинина Е. И. Северное Причерноморье 1775–1800 гг. — М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1959. — 215 с.; Дружинина Е. И. Южная Украина в 1800–1825 гг. — М.: Наука, 1970. — 383 с.; Клаус А. Наши колонии. Опыт и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. — Вып. 1. — СПб: Тип. В. В. Нусвальта, 1869. — XII, 455 с. Приложения — 102 с.; Скальковский А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. — Одесса: Тип. Т. Неймана и К°, 1848. — 156 с.; Теохаріді Т. Ю. Грецька військова колонізація на півдні України наприкінці XVIII та на початку XIX ст. // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській Академії Наук. — Ч. 4–5. — Секція для вивчення грецької нацменшості. — Вып. I. — Одеса, 1930. — С. 9–37.

⁹ Сапожников И. В., Белоусова Л. Г. Греки под Одессой. (Очерки истории поселка Александровка с древнейших времен до начала XX в.). — Одесса – Ильичевск: Элтон-2 — Гратек, 1999. — 264 с.; Калмакан Н. А. Малобуяльские греки. 200 лет на Одессине. Введение в историю, именные списки по данным метрических книг Иоанно-Предтеченской церкви за 1814–1833 гг., 1881–1917 гг. — Т. 1. — Одесса: Друк, 2002. — 362 с.

м. Києві (ЦДІАУ, ф. 169, 533) та чотирьох обласних архівосховищ: Державного архіву Миколаївської області (ДАМО, ф. 44, 230, 239, 243, 335, 484); Державного архіву Одеської області (ДАОО, ф. 1, 2, 4, 6, 252, 268); Державного архіву Херсонської області (ДАХО, ф. 14, 22); Комунальної установи “Ізмаїльський архів” (КУ ІА, ф. 1, 56, 514). Більшість цих документів залучено до наукового обігу вперше.

Усі вивчені нами архівні та опубліковані джерела класифіковано за видами: 1) актові матеріали; 2) матеріали діловодства; 3) статистичні матеріали; 4) періодична преса; 5) матеріали особистого походження.

Велику групу актових джерел складають матеріали I та II “Полных собраний законов Российской империи” (імператорські маніфести, укази, положення про створення та діяльність адміністративних органів для нагляду за проходженням іноземної колонізації), які дають змогу дослідити загальне становище іноземних переселенців у Російській імперії та безпосередньо – облаштування грецьких іммігрантів на території Херсонської губернії. Використані нами актові документи було виявлено і серед архівних матеріалів. Для дослідження міжнародних відносин в умовах Східного питання було проаналізовано опубліковані мирні угоди, ноти, конвенції тощо, укладені між Росією та Туреччиною.

До матеріалів діловодства відносяться архівні документи Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (ДАОО, ф. 1), Канцелярії Одеського градоначальника (ДАОО, ф. 2), Одеської міської думи (ДАОО, ф. 4), Піклувального Комітету про іноземних поселенців Південного краю Росії (ДАОО, ф. 6), Одеської контори іноземних поселенців (ДАОО, ф. 252); адміністративних установ міст Миколаєва (ДАМО, ф. 230, 243, 335), Херсона (ДАХО, ф. 14, 22), Акермана та Ізмаїла (КУ ІА, ф. 1, 56, 514). З них ми дізнаємося про пільги переселенцям, утворення колоній, про діяльність допоміжних установ для греків-біженців під час Грецької революції 1821–1829 рр. Серед архівних документів діловодчого характеру великою інформативністю відрізняються рапорти колоністських сільських приказів, які сповіщають про облаштування поселенців, їхній матеріальний стан, про прибуття та вихід колоністів зі свого звання.

Великого значення набувають опубліковані діловодчі матеріали, наприклад, документи російських архівів та ДАОО стосовно виникнення поблизу Миколаєва та розвитку греко-болгарської колонії Тернівка¹⁰.

Значну цінність являє собою дипломатичне листування. До цього виду джерел відносимо опубліковані документи, що висвітлюють місію М. І. Кутузова в Константинополі у 1792–1794 рр. Опубліковані документи Міністерства іноземних справ Російської імперії, вміщені у багатотомному зібранні “Внешняя политика России XIX и начала XX века”¹¹ і критично нами переосмислені, стали базовими для виділення та дослідження “політики покровительства”.

У роботі широко використано статистичні матеріали. Здебільшого вони представлені Відомостями Контори опікунства новоросійських іноземних поселенців (ДАОО, ф. 6). Статистичні матеріали містять демографічні показники в колоніях, показники матеріального та господарчого добробуту (ДАОО, ф. 6; ДАХО, ф. 14); ревізькі реєстри (ДАХО, ф. 22), метричні книги (ДАМО, ф. 484), списки міських мешканців (КУ ІА, ф. 1, 514).

На шпальтах періодики (газета “Одесский вестник”, 1827–1830 рр.) публікувалися відомості про торгівлю, етнографічні та історичні нариси; у період російсько-турецької війни 1828–1829 рр. громадськість мала змогу уважно слідкувати за розгортанням подій, ходом військових дій.

¹⁰ Самаритяки Е. С., Уварова Е. А., Пригарин А. А., Станко В. Н. Терновка: документы и материалы по истории. (1792–1822). — Т. 1. — Одесса, 2004. — 154 с.

¹¹ Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. — Сер. 1. — Т. I – VIII. — М.: Госполитиздат, 1960 – 1972; Сер. 2. — Т. I–VIII. — М.: Госполитиздат, 1974 – 1995.

Безперечно цінність мають матеріали особистого походження, які яскраво доповнюють фактичний матеріал, на емоційному рівні занурюючи дослідників у тему, що вивчається¹².

Використана джерельна база завдяки своїй репрезентативності дозволила створити емпіричну основу цього дисертаційного дослідження.

У *підрозділі 1.4. “Методи дослідження”* розглянуто перераховані вище теоретико-методологічну основу та методи дослідження, використання яких допомогло проаналізувати грецьку імміграцію в Російську імперію на тлі історичної доби. Основну увагу приділено синхроністичному методу історичних досліджень: принцип включення двобічних контактів у інші, більш широкі зв’язки є дуже плідним. У нашому випадку він дозволив з’ясувати ступінь і характер впливу міжнародної ситуації в Європі кінця XVIII – першої третини XIX ст. на розвиток російської “політики покровительства” та перебіг у цих умовах грецької імміграції у південноукраїнські землі.

Отже, велика кількість різноманітних джерел та літератури дала змогу при їх комплексному використанні реконструювати та дослідити події, обумовлені поставленими завданнями, пов’язаними з проблемою російської “політики покровительства” щодо греків-іммігрантів у кінці XVIII – першій третині XIX ст.

Другий розділ – “Східне питання та генеза російської “політики покровительства” – складається з чотирьох підрозділів, у яких поетапно простежено появу та розвиток “політики покровительства” у ході російсько-турецьких та загальноєвропейських відносин та виявлено її вплив на російсько-грецькі взаємини. У *підрозділі 2.1. “Ключук-Кайнарджийська мирна угода 1774 р. та зародження російської “політики покровительства”* доведено, що саме на основі пунктів угоди інтерпретувалося право Росії надавати “покровительство” православному населенню Туреччини. У цей же час починається масова імміграція греків у Росію. Підтвердження цих постанов Ясською мирною угодою 1791 р. остаточно закріпило за Росією роль “патрона”. У *підрозділі 2.2. “Російська “політика покровительства” у контексті Східного питання”* розглядається розвиток “політики покровительства” у період з 1790-х рр. до Бухарестського миру 1812 р., коли прозоро проглядалася амбівалентність російського заступництва та протекціонізму. У час, коли Левант став ареною жорстокої боротьби між Францією, Великобританією та Росією, остання, не бажаючи втратити свого впливу, прагнула зберегти позитивні стосунки з Туреччиною, водночас не занапастивши відносини з підданими султана. Щоб здійснити такі прагнення, російська дипломатія на початку XIX ст. намагалася стримати розвиток антитурецького руху на Балканах, домагаючись при цьому проведення Портою заходів, які б покращили становище її підданих. У *підрозділі 2.3. “Від ворогування до оберігання: “політика покровительства” в умовах налагодження російсько-турецьких відносин”* висвітлюється проміжок часу між Бухарестською мирною угодою 1812 р. та початком Грецької революції у 1821 р., коли імператор Олександр I після створення Священного Союзу та проголошення принципів консерватизму та легітимізму як основи міжнародних відносин в Європі слідував принципам оберігання та збереження цілісності Османської імперії. У *підрозділі 2.4. “Вирішення Грецького питання під час Східної кризи 20-х рр. XIX ст.”* розглянуто поступові дії царського уряду від офіційних заяв про засудження грецького визвольного повстання, розпочатого 1821 р., до російсько-турецької війни 1828–1829 рр. Після Адріанопольської мирної угоди 1829 р. та отримання Грецією незалежності (1830 р.) російська “політика покровительства” виходить на наступний етап у нових міжнародних умовах.

¹² Записка графа Иоанна Каподистрия о его служебной деятельности // Сборник русского исторического общества. — Т. 3. — СПб, 1868. — С. 163–296.; Каподистрия И. Записка о нынешнем состоянии греков / Сост. Г. Л. Арш // Славяно-балканские исследования. Историография и источниковедение. Сб. ст. и мат. — М.: Наука, 1972. — С. 359–386; Письма герцога Армана Эммануила де Ришелье Самуилу Христиановичу Контениусу. 1803–1814 гг. / Под ред. О. В. Коноваловой. — Одесса: ТЭС, 1998. — 283 с.

Розгляд зазначених подій дозволив зробити висновок про появу окремого напрямку зовнішньої політики Росії у Східному питанні – “політики покровительства” османськопідданним балканським жителям християнського віросповідання, проаналізувати його генезу, визначити амбівалентний характер: з одного боку – давність культурно-історичних зв'язків з балканськими народами та спільність віросповідання обумовлювали його появу, з іншого – мінливість двобічних російсько-турецьких стосунків на тлі загальноєвропейських обставин змушували Росію патрунувати обережно, не впроваджуючи кардинальних змін на політичній мапі.

Третій розділ “Урядова політика сприяння міським грецьким громадам” складається з чотирьох підрозділів. У підрозділі 3.1. “*Причини грецької еміграції та географія розселення греків на теренах сучасної України*” розкрито причину – релігійний та економічний гніт, – що спонукала православне грецьке населення емігрувати за межі Османської імперії, подано оглядові відомості про масштабність процесу створення грецьких громад на території України за сприяння з боку російського уряду, який надавав привілеї, кошти, організовував переселення. У підрозділі 3.2. “*Вплив “політики покровительства” на імміграційну політику Росії*” уточнено причини, за якими царський уряд запрошував греків до переселення на нові землі. Еллінофільські тенденції у російському суспільстві, “Грецький проект”, релігійний догмат про взаємодопомогу одновірців-християн, необхідність заселення отриманих за російсько-турецькими мирними угодами земель спонукали російський уряд створювати умови для переселення греків. Але й тут проглядається вплив зовнішньополітичної ситуації на внутрішні процеси в Російській імперії. Вітання урядом грецьких іммігрантів під час російсько-турецьких воєн і зменшення імміграційного руху, зумовлене налагодженням двобічних відносин, яскраво доводять мінливість “політики покровительства” і наводять на думку, що грецька імміграція в Росію для останньої, насамперед, була політичною акцією і вже потім мала соціально-економічне підґрунтя. У підрозділі 3.3. “*Міські грецькі громади на території Херсонської губернії*” розглянуто заснування грецьких громад в Єлисаветграді, Херсоні, Миколаєві, Одесі; соціально-економічний, культурний розвиток та суспільно-політична діяльність одеської грецької громади як найважливішої на досліджуваній території. Комерційна заповзятливість, суспільна активність, просвітницький розвій одеських греків стали запорукою їхнього процвітання. Підрозділ 3.4. “*Становище одеських греків під час Грецької революції 1821–1829 рр.*” висвітлює заходи російського уряду щодо стримування революційних настроїв одеських греків. На документальній базі з'ясовуються нові факти про патріотичну діяльність греків у місті-колиці Грецької революції, їхні намагання допомогти повсталій Батьківщині, а також дії у відповідь місцевої адміністрації, яка за наказом імператора стримувала ці пориви. Подано маловідомі дані про створення урядом і діяльність допоміжних органів біженцям з Османської імперії – “Комітету для допомоги константинопольським грекам, що прибули в Одесу”, Одеської грецької допоміжної комісії, про проведення загальноросійської підписки для збору коштів з метою викупу полонених греків – жителів Хіосу, Кассандри і Сидонії.

Отже, зроблено висновки, що міські грецькі громади Херсонської губернії, серед яких особливо виділялася одеська, непохитно зберігали національну своєрідність, підтримували зв'язок з Батьківщиною, поступово ставали заможними і квітучими. На новому місці їм суттєво допомогли пільги та привілеї, надані Росією. Але й тут проглядається подвійність політики російського уряду та його представників на місцях, зокрема, в Одесі, по відношенню до тамтешніх греків та тих, що втікали до міста. Урядова політика була сприятливою для їхнього влаштування, та політичні обставини змусили керівництво краю посилити нагляд за ними, обмежити у веденні революційної діяльності і можливостях лишити Одесу для участі у повстанні в Дунайських князівствах. Російський уряд всіяко намагався відвести підозри в організації останнього, тому допомога втілювалася у

християнсько-філантропічні діяння і надавалася тим грекам, які приїжджали до Одеси з метою врятуватися від турецьких переслідувань.

Четвертий розділ – “Грецький компонент в іноземній колонізації Російської імперії (на матеріалах Херсонської губернії)”, який складається з чотирьох підрозділів, присвячено найменш вивченому в історіографії питанню – прибуттю та облаштуванню грецьких колоністів.

Велика кількість іноземних колоній на півдні імперії і, зокрема, в Херсонській губернії, обумовила появу значної законодавчо-правової документальної бази, створення адміністративних закладів для нагляду за ходом переселення та облаштуванням іммігрантів. Ці процеси розглянуто у *підрозділі 4.1. “Система управління іноземними колоніями та законодавча база оселення переселенців”*. Грецький компонент був присутній у колоніях, які склалися також з представників інших балканських народів, насамперед, болгар. Датування заснування греко-болгарських колоній є де в чому суперечливим: у *підрозділі 4.2. “Заснування греко-болгарських колоній”* порівняно відомості, які традиційно увійшли до історіографії, з уточненнями, знайденими нами в архівних документах. *Підрозділ 4.3. “Грецька військова колонізація”* присвячено передісторії колонії Олександрівка, тобто Грецькому піхотному батальйону, що існував під Одесою у 1803–1819 рр. і був наступником Грецького дивізіону (1795–1797 рр.). Обставини заснування колоній та влаштування переселенців, топонімію поселень розглянуто в *підрозділі 4.4. “Розвиток греко-болгарських колоній”*. Тут же висвітлено питання взаємин поміж поселенцями у поліетнічних колоніях. З аналізу розвитку греко-болгарських колоній випливає, що вони різнилися за демографічними та економічними показниками. Найбільш заселеними та розвинутими були Великий та Малий Буялики, Паркани, Катаржина, Тернівка.

Отже, іноземна колонізація посідала чільне місце у російській політиці щодо заселення приєднаних південних територій, а греко-болгарські колонії стали своєрідним феноменом і являють собою дуже цікавий предмет дослідження. Ці переселенці принесли з собою нові знання з сільського господарства, садівництва та шовківництва. Величезний пласт фактичних відомостей та їхній аналіз, які містить дисертаційне дослідження, стають вихідною точкою у подальших пошуках.

У **висновках** узагальнено основні результати дисертаційного дослідження. Вони зводяться до наступних положень:

1. Російська “політика покровительства” щодо греків-іммігрантів у кінці XVIII – першій третині XIX ст. досі не була окремим предметом комплексного дослідження. Наявна історіографічна база дозволяє розкрити лише окремі моменти цієї проблематики. Висвітлити їх більш повно, зробити компонентами єдиного процесу дало змогу вивчення архівних та опублікованих документів і матеріалів. Поняття “політика покровительства” досі не розглядалося дослідниками як окремий напрямок зовнішньої політики Росії в ході вирішення Східного питання. Зробити це дозволило критичне переосмислення робіт радянських істориків й опублікованих документів Міністерства іноземних справ Російської імперії. У цьому дисертаційному дослідженні “політика покровительства” розуміється як захист Росією християнських підданих Османської імперії за допомогою положень у двобічних договорах, а також угод з провідними європейськими країнами та як запрошення їх до переселення на російські землі, надання пільг та привілеїв, сприяння їхньому включенню до економічного, суспільного й культурного життя російського суспільства.

2. Історія греко-російських зв'язків нараховує багато століть. Можливо, однак, стверджувати, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. – напередодні національного визволення Греції – зв'язки ці досягли апогею. Усередині грецького світу зростали національно-визвольні настрої й одночасно підтримувалась віра, що виникла у перші століття

османського панування, у визвольну місію Росії. Ядро жорстокої тиранії, постійне зазіхання на життя і майно грецького населення в Османській імперії робили умови його існування нестерпно важкими. Після Кючук-Кайнарджийської угоди 1774 р. царський уряд активно проводив політику “покровительства” православному населенню Балкан. Греки переселялися до багатьох російських міст. Мотиви, якими керувався царський уряд, проводячи “політику покровительства”, змінювалися, але переселенці завжди добре приймалися в російській державі.

3. Активна політика, яка проводилася царатом відносно Туреччини, прагнення захисту південних кордонів держави, розвитку чорноморської торгівлі, необхідність вирішення питання щодо Протоків – все це змушувало російський уряд шукати підтримки у християнських народів Османської імперії. З другої половини XVIII ст. і до 1830 р. відбулися важливі події в історії боротьби балканських народів проти влади Туреччини. Росія в цей час грала важливу роль в європейських відносинах. Саме на цьому історичному етапі склалися основи принципів, цілей і методів російської “політики покровительства”, виникли моделі вирішення Балканського питання шляхом політичної перебудови європейських володінь Османської імперії, швидко розширювалися контакти Росії з балканськими народами. Незважаючи на завойовницькі цілі, реакційність царату, запеклий опір Порти, а в багатьох випадках і західних держав, Росія об’єктивно сприяла визвольній боротьбі й національному відродженню балканських народів, які, в свою чергу, вбачали у Росії союзника у боротьбі за визволення і розраховували на неї у своїх виступах проти османського ярма.

4. Допомога з боку Росії надавалася лише тою мірою, якою це відповідало її інтересам та можливостям за тих чи інших обставин. Політика Росії відносно Туреччини та балканських народів мала суперечливий та непослідовний характер. Конкретні її завдання виникали, формувалися та видозмінювалися під впливом всього комплексу міжнародних обставин. Уряди Олександра I та Миколи I домагалися покращення суспільно-політичного становища греків, сербів, молдаван та валахів вимогами надання їм прав на широку внутрішню автономію під верховною владою султана. Урядова політика щодо іноземців мала сприятливий характер – практика запрошення, надання землі, законодавче регулювання їхньої діяльності, неперешкоджання розвитку національної культури, допомога біженцям під час Грецької революції. Зацікавлення Росії у заселенні нових міст відомими своєю комерційною заповзятливістю греками та заснуванні ними колоній у сільській місцевості обумовило надання їм привілеїв, пільг та грошової допомоги. Водночас це створювало атмосферу турботи та дбання про переселенців та біженців з Османської імперії і позитивно впливало на міжнародний імідж Росії як покровительки знедолених греків.

5. У досліджуваній період становлення і процвітання численних грецьких громад, передусім, були пов’язані з появою нових каналів для розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, господарчим освоєнням багатих земель Херсонської губернії, з наданими привілеями, активізацією політики Росії на Балканах, російсько-турецькими війнами, з особливим покровительством, яке здійснювалося місцевою владою відносно грецьких переселенців. Особливе соціально-економічне й правове становище дозволило грецьким громадам у містах Російської імперії досягти економічного успіху, зберегти свою національну самобутність.

6. Важливим центром грецької імміграції, колыскою Грецької революції 1821–1829 рр. стала Одеса. Економічне зростання, активна культурна та суспільно-політична діяльність обумовили репрезентативність одеської грецької громади, зробили її маркером досліджуваного регіону, дозволили проаналізувати проведення загальноурядової “політики покровительства” на місцевому рівні, довести залежність останньої від міжнародних обставин.

7. Феномен греко-болгарських колоній Херсонської губернії став об'єктом дослідження зовсім нещодавно. Архівні документи свідчать про швидкий зріст населення колоній, економічний розвиток, складні міжетнічні відносини всередині поселень, але не дають поки змоги чітко визначити відсоткове співвідношення та перевагу етнічних груп. Про значну роль грецького компоненту свідчать дореволюційні дослідники, листування адміністрації краю, сучасні етнографічні експедиції. Греко-болгарські колонії важливі як база дослідження функціонування етнічної ідентичності, механізму її збереження і трансформації в умовах бікультурності, біетнічності, двомовності та іноетнічного оточення.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

1. Уварова Е. А. К вопросу об основании и этническом составе первых греко-болгарских поселений на территории Херсонской и Таврической губерний // Историчні і політологічні дослідження / Донецький національний університет; Историчний факультет. — № 2. — 2003. — С. 28–32.

2. Уварова Е. А. Предпринимательство как фактор развития греческой общины Одессы XIX века // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. — № 2 (7). — 2003. — С. 166–171.

3. Уварова О. О. Вплив зовнішньополітичного курсу Російської імперії на становище греків Одеси на початку Грецької революції 1821–1829 рр. // Записки історичного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Вип. 16. — 2005. — С. 215–223.

4. Уварова О. О. З історії греко-болгарських поселень на Півдні України початку XIX ст. // Записки історичного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Вип. 13. — 2003. — С. 294–303.

5. Уварова О. О. Матеріали Державного архіву Одеської області про заснування греко-болгарських поселень у Північному Причорномор'ї на початку XIX ст. // Записки історичного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Вип. 15. — 2004. — С. 394–399.

6. Уварова Е. А. Греческая община Одессы: история и современность // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. Зб. наук. праць. — Т. 3. — Одеса: Друк, 2002. — С. 256–257.

7. Уварова Е. А. Материалы Государственного архива Одесской области по истории колонии Терновка начала XIX в. // Одеська болгаристика: Науковий щорічник Одеського наукового товариства болгаристів / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. — Вип. 2. — Одеса, 2004. — С. 30–32.

8. Уварова Е. А. Социально-экономическая адаптация иностранных колонистов юга Украины (вторая половина XVIII — первая четверть XIX вв.) // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. Зб. наук. праць. — Т. 4. — Донецьк, 2004. — С. 90–92.

9. Уварова О. Витоки російської політики “покровительства” Балканам // На перехрестях світової науки. Матеріали III Міжнародної наукової конференції “Вікно у європейську науку”, м. Чернівці, 20–21 травня 2006 р. — Чернівці: Прут, 2006. — С. 279–281.

10. Уварова О. Из истории Греческой Свято-Троицкой церкви в Одессе // Грецьке Православ'я в Україні. Зб. наук. ст. та мат. — К.: ПРАЙМ, 2001. — С. 102–106.

11. Уварова О. Релігійне життя грецької общини Одеси (за матеріалами “Херсонських єпархіальних відомостей” (1860–1919 рр.) // “Українська періодика: історія і сучасність”: доп. та повідом. VIII Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовтня 2003 р. / НАН України.

ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики; За ред. М. М. Романюка. — Львів, 2003. — С. 238–241.

12. Уварова О. До питання про заснування у Криму грецької колонії Балта-Чокрак // Чорноморська минувшина. Записки відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. — Вип. 1. — Одеса, 2006. — С. 48–52.

13. Самаритаки Е. С., Уварова Е. А., Пригарин А. А., Станко В. Н. Основание болгарской колонии Терновка // Самаритаки Е. С., Уварова Е. А., Пригарин А. А., Станко В. Н. Терновка: документы и материалы по истории. (1792–1822). — Т. 1. — Одесса, 2004. — С. 8–30.

АНОТАЦІЯ

Уварова О. О. Російська “політика покровительства” щодо греків-іммігрантів в кінці XVIII – першій третині XIX ст. (на матеріалах Херсонської губернії). — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. — Всесвітня історія. — Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. — Одеса, 2007.

У дисертації проаналізовано російську “політику покровительства” щодо греків-іммігрантів у кінці XVIII – першій третині XIX ст.: з’ясовано вплив міжнародної ситуації, суспільно-політичних процесів, що розгорталися в Османській та Російській імперіях на передумови, хід, результати переселення греків. Визначено фактори, що вплинули на формування окремого напрямку зовнішньополітичного курсу Російської імперії у вирішенні Східного питання – “політики покровительства” православним підданам Туреччини.

Доведено мінливий, залежний від устремлінь російського уряду та європейської політичної картини характер “політики покровительства”. Розкрито головні напрями, загальні й специфічні тенденції розвитку міських грецьких громад; простежено дії загальноросійської та місцевої адміністрації щодо сприяння грецьким переселенцям. Ґрунтуючись на нововведених архівних відомостях відтворено перебіг подій, пов’язаних зі створенням та розвитком греко-болгарських колоній на теренах Херсонської губернії. Показано, що діяльність грецьких іммігрантів проходила в тісному зв’язку з громадсько-політичним, економічним та культурним життям в Російській імперії.

Ключові слова: греки, грецька імміграція, грецька громада, грецька діаспора, “політика покровительства”, греко-болгарська колонія, міграційні процеси, Східне питання.

АННОТАЦИЯ

Уварова Е. А. Российская “политика покровительства” в отношении греков-иммигрантов в конце XVIII – первой трети XIX в. (на материалах Херсонской губернии). — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. — Всемирная история. — Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова. — Одесса, 2007.

В диссертации анализируется российская “политика покровительства” в отношении греков-иммигрантов в конце XVIII – первой трети XIX в.: выявлено влияние международной ситуации, общественно-политических процессов, которые происходили в Османской и Российской империях на предпосылки, ход, результаты переселения греков. Определены факторы, которые повлияли на формирование отдельного направления внешнеполитического курса России в решении Восточного вопроса – “политики покровительства” православным подданным Турции.

Под “политикой покровительства” понимается защита Россией христианских подданных Османской империи при помощи положений в двусторонних договорах, а также соглашений

с ведущими европейскими государствами, и приглашение их к переселению на российскую территорию, предоставление им льгот, привилегий, содействие их всестороннему включению в экономическую, общественную и культурную жизнь.

Автором доказан изменчивый, зависимый от стремлений российского правительства и европейской политической картины характер «политики покровительства». Выявлено, что иммиграционный поток в Россию, в частности на южноукраинские земли в ее составе, был определен неблагоприятными общественными, политическими, экономическими факторами, сложившимися в Османской империи, а также внешней и внутренней политикой России, которая стремилась, с одной стороны, покровительствуя балканским христианам, обеспечить себе положительный имидж среди этих турецких подданных, а с другой, реализовать проекты заселения новоприобретенных земель.

Наиболее притягательной для поселения греков стала Южная Украина. Греческие общины существовали и в других городах современной Украины. Херсонская губерния Российской империи выбрана как один из наиболее репрезентативных регионов греческой иммиграции, отличающийся своеобразным развитием.

В диссертационном исследовании раскрыты главные направления, общие и специфические тенденции развития городских греческих общин; прослежены действия общероссийской и местной администрации по содействию греческим переселенцам. Практика приглашения, предоставления земли, законодательное регулирование деятельности иммигрантов, отсутствие запретов на развитие национальной культуры, помощь беженцам во время Греческой войны за независимость 1821– 1829 гг. – все эти составные правительственной политики содействовали развитию греческих общин и колоний.

Показано, что деятельность греческих иммигрантов проходила в тесной связи с общественно-политической, экономической и культурной жизнью в Российской империи. Выяснено место греческой общины Одессы среди общин Херсонской губернии. Приводятся факты, доказывающие ее важную роль в греческом национально-освободительном движении на территории Российской империи.

В работе рассматривается участие греческих переселенцев в иностранной колонизации Российской империи. На базе нововведенных архивных данных воссоздан ход событий, связанный с созданием и развитием греко-болгарских колоний на территории Херсонской губернии. Греко-болгарские колонии становятся важной базой исследования функционирования этнической идентичности, механизма ее сохранения и трансформации в условиях бикультурности, биэтничности, двуязычия и иноэтнического окружения.

На примере греческой иммиграции автор делает вывод о необходимости использования комплексного подхода и широкой методики научных исследований, разнообразной источниковой и историографической баз. Принцип включения двусторонних контактов в другие, более широкие связи является очень плодотворным, особенно при исследовании международных отношений. Невозможно отделять историю одной страны или историю двусторонних отношений от исторического окружения, в которое они органично включены. Целостность, глубокую взаимосвязь системы можно наблюдать и показать на примере войны и мира между народами. В данном случае – на такой всесторонней проблеме как Восточный вопрос и его части – Балканском вопросе, в рамках которого существовала российская «политика покровительства» и происходила греческая иммиграция в Россию. Комплексный подход позволил выяснить степень и характер влияния международной ситуации в Европе в конце XVIII – первой трети XIX в. на развитие российской «политики покровительства», которая, в свою очередь, непосредственно касалась социально-экономического, общественно-политического положения и культурного развития греческих переселенцев в России.

Ключевые слова: греки, греческая иммиграция, греческая община, греческая диаспора, «политика покровительства», греко-болгарская колония, миграционные процессы, Восточный вопрос.

SUMMARY

Uvarova O. O. Russian “Patronage Policy” concerning Greek Immigrants at the end of 18th – first third of 19th c.c. (On the Kherson province materials). — Manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of a candidate of Historical sciences by speciality 07.00.02. — World History. — Odesa Ilya Mechnikov National University. — Odesa, 2007.

The dissertation is dedicated to analysis of Russian “patronage policy” concerning Greek immigrants at the end of 18th – first third of 19th c.c.: the impact of international situation, social and political processes deploying in the Ottoman and Russian Empires on prerequisites, passing, results of Greek resettlement have been elucidated. The factors, which had an influence on forming of Russian Empire foreign policy separate direction in the solution of Eastern question – “patronage policy” for Turkish orthodox subjects were found out.

The changeable, dependent on Russian government aspiration and European policy situation, “patronage policy” character has been proved. The Greek urban communities main directions of development, common and specific tendencies, Russian administration activities in assignment assistance for Greek settlers were investigated. On the base of new data from archive documents the events concerning with appearance and progress of Greek-Bulgarian colonies in the Kherson province were reconstructed. The Greek immigrants’ activities were very close to social, political, economical and cultural life in Russian Empire.

Key words: Greeks, Greek immigration, Greek community, Greek Diaspora, “patronage policy”, Greek-Bulgarian colony, migratory processes, Eastern Question.